

Frövi Fågelklubb

PANDÖION

1996:2 Årg. 12

tidskrift för fågelintresserade

Pandion

Pandion utges av Frövi fågelklubb. Utkommer 3 ggr. årligen (april, augusti och december). Verksamhetsområde är Lindesbergs kommun.

Årgång 12.

Medlemsblad för Frövi fågelklubb

Ordf. Sven-Olof Eriksson,
Spannmålgatan 24, 718 32 FRÖVI
Tel. 0581-30902

Sekr. och distribution Ulla Wallin,
Skolgatan 20, 718 31 FRÖVI
Tel. 0581-33179

Kassör. Bo Dahlström, Karlslund,
Ullersäter, 718 92 FRÖVI
Tel. 0581-32213

Övriga: Kerstin Broberger, Christer Eriksson, Tomas Haraldsson, Jan-Erik Malmstigen, Andreas Sandberg, Mona Wallin.

Försäljningsansvarig:

Jan-Erik Malmstigen,
Skomakargatan 6
718 33 FRÖVI
Tel. 0581-30252

Redaktionen för Pandion:

Sven-Olof Eriksson och
Jan-Erik Malmstigen,
adresser som ovan..

Medlemsskap i FFK erhålls genom att betala 50:- på pg. 484 16 67-1. Ungdomar 4-16 år 15:-. Familjemedlem 5:-.

Klubblokal: IOGT/NTO-lokalen i Blixterboda.

Klubbmästare: Gunnar Eriksson,
Tel. 0581-63 10 45

Fågelrapporter skickas till:
Mats Andersson, Hagabergsliden 4,
711 31 LINDESBERG

Tel. 0581-16274
och
Jan-Erik Malmstigen,
adress se ovan.

Frågor om exkursioner?

Sven-Olof Eriksson,
adress se ovan.

Adressändringar anmäler du till:

Jan-Erik Malmstigen,
adress se ovan.
och
Bo Dahlström,
se kassör.

Omslagsbild:

Ortolansparv, Dan Zetterström.

Ordförande mumlar ur skägget.

När man blickar tillbaka i tiden tycker man att den har rusat iväg. Sommaren som alla väntat på kom till slut i vecka 32 med några bra dagar med härligt badväder och verkar få fortsätta ytterligare någon vecka. Trots det gör sig hösten alltmer påmind med att det blir mörkare och rårare luft på kvällarna och att morgnarna är kyligare med lätta dimmor hängande över markerna.

Kom för två veckor sedan hem från en vadarkurs på fyra dagar på Öland, som VOF hade arrangerat. Sträcket mot deras vinterkvarter pågår för fullt. Mängder av kärnsnäppor, kustsnäppor, spovsnäppor, svartsnäppor, rödspovar, myrspovar och ett tiotal sandlöpare kunde vi studera på nära håll. Tanken för en tillbaka till förra årets fina vadaransamligar som vi hade på hemmaplan. Årets sedda vadare i Lindesbergs kommun kan man nästan räkna på sina tio fingrar.

Våren och försommaren hade många andra fina höjdpunkter med början den 7/4 då kommunens andra svarthakade buskskvätta visade sig i Öskevik. Den var försvunnen dagen därpå. Nästa höjdpunkt var vid Västvalla den 4/5 då Hans Wilhelmsson fick se en citronärlethane fullt utfärgad. Den stannade kvar en ½ timme innan den försvann därifrån. Den 11/5 larmade Mattias Rudenvall en vitvingad tärna vid Sällingesjön. Den försvann från Sällingesjön men hittades åter vid Sörbysjön till mångas glädje. Både citronärla och

vitvingad tärna är nya arter för Lindesbergs kommun. Många skådare från hela Sverige åkte och beskådade blåkråkan vid Vallby, Klysna. Det var inget kommun kryss, för Klysna ligger i Örebro, men i landskapet Västmanland.

Naturreservatet Tempelbacken i Lindesberg är invigt och arbete från kommunen pågår med att ta fram en liten broschyr för området. När det gäller Lia skogen så är förhandlingarna klara och länsstyrelsen räknar med att bildandet av naturreservatet Lia skogen ska bli klart i år. Det som står närmast för dörren är en upprustning av Näset i Lindesjön. Vissa problem är det med att få fram reservats- och skötsel föreskrifter, men det får inte sinka arbetet. För det är bråttom nu när vi har facit av skrattnåshäckningen i Näset vilken spolierades helt. De ca 40 par som fanns där avbröt sina häckningsförsök. Hoppas nu bara att skrattnåsarna kommer tillbaka. Ni kan läsa om skrattnåsen på sid. 30 i detta nummer av Pandion; *Skrattnåsen - En aktuell översikt av Mats Andersson* och vill ni få mer kunskap om skrattnåsen kan ni läsa i *ORNIS SVE-CICA Vol6 No 1-2 1996*.

Det är en dragnig kvar av medlemslotteriet vilket sker på oktobermötet. Det finns andelar kvar för 50:- Vår kassör står för distributionen av dessa. Vi ses i markerna!

Skrattmåsen - En aktuell översikt

Mats Andersson

Inledning

Fjölårets tendens till en återhämtning av skrattmåsen kraftiga minskning i kommunen och snarare en utökning av antalet häckningslokaler, fick i år ett tråkigt slut. Årets facit blev i stället att Näset i Stora Lindessjön, vår största koloni, i princip raderades ut som häcklokal och att många häckningar på flera andra lokaler avbröts. Enda ljusglimten var kolonin vid Vedevåg som lyckades över förväntan och att Väringsens öar åter kan hysa häckande par.

Kort historik

Skrattmåsen historik i såväl Lindesbergs kommun som i landet som helhet har tidigare beskrivits bl. a. här i Pandion (Andersson 1989, 1993). Här kommer ändå en kort resumé.

Skrattmåsen är en relativt sen invandrare i Sverige och har funnits i landet mindre än tvåhundra år. Under så gott som hela 1800-talet häckade den uteslutande i Skåne, på Öland och Gotland. Under slutet av 1800-talet började en försiktig spridning upp i landet. Spridningen skedde i tre expansiva skeden (1900-talets början, 1930-talet och 1950-talet) och kulmen var kring 1970, då häckningar skedde över hela landet (Fredriksson 1979).

Därefter minskade skrattmåsen kraftigt i främst södra och mellersta Sverige. Tillbakagången var mycket drastisk och ingen annan svensk fågelart har kunnat visa upp en sådan tydlig minskning under senare år. Minskningen påbörjades på 1970-talet, då skrattmåse-

ståndet i landet var som störst och omkring 270 000 par beräknades häcka (Fredriksson 1979). Därefter försvann skrattmåsen från många lokaler och under 1980-talet halverades beståndet till omkring 135 000 par i Sverige (Risberg 1990).

Fram till dags datum har troligen ytterligare minst en halvering skett och idag finns kanske mindre än 50 000 par i landet. Från flera landskap i Sverige (bla Skåne, Gotland, Östergötland och Närke) rapporteras om en minskning på 70-80 % från mitten av 1970-talet fram till början av 1990-talet (Källander 1996). Under samma tidsperiod minskade troligen antalet i Västmanland med 50 % (Andersson 1991). Därefter finns det inte mycket som tyder på en återhämtning och för första gången på många år uteblev t. ex. skrattmåsen 1996 som häckfågel i Kvismaren (Sondell 1996).

Skrattmåsen historia i Lindesbergs kommun

Troligen etablerades kolonin vid Näset i Stora Lindessjön i slutet av 1920-talet (Andersson 1989). Omkring 1920 sågs den första skrattmåsen i Väringsen (Sjöstedt 1947) och ett mindre antal häckade i sjön för första gången 1932 (Sjöstedt 1958). I Storå noterades den första gången omkring 1930, då en ensam fågel sågs sitta på järnvägsbron över Storån (Ola Almkvist muntligen). En spridning från kolonin i Stora Lindessjön skedde troligen redan i början på 1950-talet till lämpliga sjöar i närheten. Kolonier om ca 50 par fanns

t.ex. i Hultasjön och Björkasjön (S-I Andersson muntligen) och längre söderut efter Arbogaån häckade den i Dysjön och Sjömosjön (Fredriksson 1979). Under 1950- och 1960-talen tillväxte kolonin vid Näset stadigt och 1971 räknades 1500 par (Fältbiologerna i Lindesberg, stencil 1971).

Under perioden från 1976 t. o. m. 1988 rapporterad med häckning från 23 skilda lokaler (Andersson 1989). I samband med Frövi Fågelklubbs sjöinventering 1987-1988 häckade den i nio sjöar och fanns inte på de tidigare kända lokalerna (Andersson & Malmstigen 1990). Under 1989 försvann ytterligare två lokaler (Österhammarssjön och Finnåkerssjön), dessutom övergavs det året både Hökasjön och Sörbysjön efter påbörjad häckning.

Tillbakagång under 1980-talet

Skrattmåsen minskade alltså mycket tydligt under 1980-talet i kommunen och flera kolonier försvann. I samband med en inventering i hela landskapet Västmanland 1991 fanns skrattmåsen häckande vid Näset, Stora Lindessjön (920 par), i Dammsjön vid Stråssa (10 par) samt i Björkasjön öster om Lindesberg (10 par). Kolonin i Stora Lindessjön var därmed den största i Västmanland och en av de större i Mellansverige (Andersson 1991).

Från 1992-1993 endast rapporterad som häckfågel vid Näset i Stora Lindessjön (Andersson & Malmstigen 1994). Anmärkningsvärt hittades häckningar på fem lokaler 1994 (Näset/St. Lindessjön, Vedevåg/Bohrsån, Norra Brunnsjön, Morskogassjön och Dammsjön/Stråssa) (Andersson & Malmstigen 1995). Under 1995 utökades antalet häckningslokaler ytterligare. Den började t. ex. häcka på öar i Väringsen, vilket inte hade skett

sedan 1940-talet. Sammanlagt påbörjades häckningar på nio lokaler 1995 och de nya från föregående år var Österhammarssjön, Sörbysjön, Väringsen (Sotaren och Gröna skär), Vängsjön och Sörsjön/Löa (Andersson & Malmstigen 1996).

Rapport från 1996

Från 1996 finns hittills muntliga rapporter om häckningar från Vedevåg/Bohrsån (minst 150 par), Näset St. Lindessjön (30-40 par påbörjade), Hökasjön (ca 10 par påbörjade), Sörbysjön (ca 3 par påbörjade), Väringsen/Valfisken (minst 12 par häckade), Väringsen/Sotaren (1 par), Råsvalen (ca 20 par påbörjade), Norra Brunnsjön (75-100 par på plats 1.6), Morskogassjön (5 par påbörjade) och Dammsjön/Stråssa (ca 20 par påbörjade). I och med detta påbörjades häckningsbeteenden på 10 lokaler. Däremot avbröts häckningen på minst 6 lokaler, däribland alltså Näset/St. Lindessjön. Framgångsrika häckningar där flygga ungar setts finns endast rapporterat från två lokaler, nämligen Vedevåg/Bohrsån (ca 90-100 flygga ungar räknades 13 juli) och Väringsen/Valfisken (flygga ungar sågs 12 juli).

Stora Lindessjön - En skrattmåskolonis uppgång och fall

1996 blev ett dystert år för Stora Lindessjöns skrattmåsar. I år producerades nämligen inte en enda skrattmåsunge vid den klassiska skrattmåskolonin Näset i Stora Lindessjön. Kanske detta år var det sista med skrattmåsar häckande i sjön. I så fall är en nästan 70-årig epok med häckande skrattmåsar i Stora Lindessjön till ända. Under en lång följd av år, från början av 1970-talet och fram till för bara ett år sedan, har antalet par varit på en hög nivå och pendlat kring 1000 par. En

tydlig minskning har ändock kunna skönjas under de tre senaste åren (se appendix).

En rapport från uppträdandet 1996 vid Näset kan beskrivas enligt följande: Måsarna anlände till sjön som tidigare år, med enstaka fåglar i slutet av mars och därefter en påfyllning under april. Den 1 maj fanns vid Näset endast ett 50-tal, vilket är ovanligt få den tidpunkten. Däremot uppehöll sig en hel del måsar i norra delen av sjön under omständigheter som kunde tolkas som häckningsbestyr. Då började vädret försämrats med kraftiga regn och temperaturen den 14:e maj t. ex. sjönk med 11 grader på en timme! Detta innebar i sin tur en ökning av vattenståndet och eventuella boplatser försvann. Det ostadiga vädret fortsatte därefter i stort sett månaden ut.

Då övergav måsarna norra delen av Lindessjön och återvände till Näset och den 27:e fanns minst ca 40-50 par på plats med påbörjad häckning. Det såg inte helt hopplöst ut och kanske att lokalen ändå skulle producera ungar i år. Den 31 maj fanns de fortfarande på plats och även så in i juni. Den 26 juni räknades omkring 80 skratmåsar och minst 30-40 bon kunde ses. Allt verkade lugnt och måsarna vaktade noga sina bon, en brun kärnhök fick upp kolonin vid ett tillfälle så att räkning kunde ske. Vid återbesök den 9 juli var det dock tyst och öde ute vid Näset. Inte en enda skratmåsa, vuxen eller unge, fanns kvar. Inte heller i sjön. De var försvunna.

Vad beror då minskningen på?

Flera teorier om orsakerna till minskningen i landet har presenterats under senare år. En återkommande orsak är förändringar inom jordbruket. Skratmåsen hämtar det mesta av sin föda ur marken och den består av diverse

smådjur. Den absolut viktigaste födan tycks emellertid vara dagmask. Problemet för skratmåsen är att tillgången på marklevande organismer minskar i takt med ett torrare landskap. Jordbrukslandskapet ser annorlunda ut idag än för bara 20 år sedan. Våtmarker har försvunnit, metoderna inom jordbruket är annorlunda och mer storskaliga och dessutom innebär en övergång från vårsådd till höstsådd av grödorna en drastisk försämring av födotillgången. Andra tänkbara orsaker är försämrade häckningslokaler (lokaler som växer igen eller på annat sätt försämrats), ökad predation (främst från brun kärnhök, kråka och mink), nedläggning av öppna soptippar (eller den effektiva övertäckningen av sopor som sker vid vår soptipp i Måle!), sjukdomar, försämrade övervintringsbetingelser eller en kombination av dessa (Källander 1996).

Vad som orsakat minskningen hos oss är också svårt att förklara. Varför lyckades måsarna så bra med häckningen i Vedevåg och inte vid Näset? Kanske att födotillgången var utomordentlig för måsarna i Vedevåg, de sågs varje dag proviantera på en stor gräsyta alldeles intill kolonin och boplatserna verkade dessutom vara lämpliga. Näset i Stora Lindessjön kan faktiskt hänföras till kategorin "försämrade häckningslokaler". Faktum är att lokalen under de sista tio åren gradvis försämrats genom igenväxning. Detta problem gäller för övrigt hela Lindessjön, mycket beroende på alltför stabila förhållanden i vattenregimen. Sjön är i dag närmast ett vattenmagasin, samtidigt som närings-tillförseln verkar vara utom kontroll. Det är i dag näst intill möjligt att torrskodd vandra ut till boplatserna. Måsarna har också i takt med torrläggningen gradvis flyttat ut bona närmast vattnet där de

placeras i den smala vegetationszonen, som består av missne.

Skratmåsen vill helst lägga sina bon öppet och vattenomflutet så att bästa skydd erhålls. Detta kan t. ex. vara en förklaring till häckningarna på öarna i Väringen. Hur ska man då förklara de många övriga häckningarna som avbryts? Faktum är att detta har under många år varit mycket vanligt hos våra måsar. Många av de rapporterade häckningarna har aldrig fullföljts. En gissning är att vädret kan spela en viktig roll.

Skratmåsen tycks mycket känslig för tvära väderomslag antingen med regn och kyla eller mycket varma perioder. Stora mängder regn kan t. ex. medföra att vattennivåer plötsligt höjs och bon hamnar under vattnet. Snabba temperaturväxlingar med grader nära noll är inte helt ovanliga under häckningstiden. Då verkar ungar få det svårt att klara sig. Torra perioder är inte heller bra, då söker sig maskar och andra marklevande djur till djupare marklager och är svåra att nå.

Ett exempel på väderkänsligheten finns från Näset 1993. Då gjordes ett besök ute i kolonin 18 juni av Robert Lager, plus medhjälpare, från Kvismare Fågelsstation. 22 ungar fångades som ringmärktes och kontrollerades med avseende på vikt och vinglängd. Vid detta tillfälle noterades ett flertal döda ungar i kolonin och många var sargade av något. En orsak till ungdöden kan mycket väl vara det tillfälligt kyliga vädret som inträffade vid tidpunkten före besöket (flera nätter var temperaturen nära nollstreck). Ungarna tycks inte klara kylan och får dessutom för lite mat.

För få ungar på vingarna

Ett stort problem är att för få ungar produceras. Exempel kan nämnas från Stora Lindessjön år 1993 då ca 900 par häckade. Det räknade antalet ungar var 350, vilket i så fall betydde att ungpoduktionen var 0,39 ungar per par. Detta måste anses som en låg siffra och ligger långt under den uppskattade siffran (0,9 u/p) för att en skratmåspopulation ska överleva och vara självbärande. Man måste dock ha i minnet svårigheterna att uppskatta och räkna måsarna i början av häckningen, ett mått som ligger till grund för beräkningen av antalet par. Dessutom kanske ytterligare ett 50-tal ungar blev flygga. Faktum kvarstår dock att ungpoduktionen är alarmerande låg och i många kolonier i övriga landet.

Bidragande orsaker till minskningen - en gissning

En sammanfattning av orsakerna till minskningen i vår kommun skulle vara,

- svårigheter att finna föda under häckningsperioden, på grund av negativa förändringar i måsarnas födosöksmiljö.
- tillfälliga väderomslag, som gör att kolonier bara upphör att häcka.
- försämrade häckningslokaler, som växer igen eller på annat sätt försämrats.
- inverkan av predation från kanske främst mink, som bevisligen har bitit ihjäl mängder med ungar i kolonier, exempel finns bl. a. från Rysjön i Kvismaren (Källander 1996).

Detta skulle i så fall resultera i så låg produktion av ungar att beståndet av skratmåsar inte längre är självföryngrande och därmed minskar.

Litteratur:

- Andersson, M. 1989. Skrattnåsen i Lindesbergs kommun. Pandion 5: 40-46.
Andersson, M. 1991. Skrattnåsen *Larus Ridibundus* i Västmanland. Fåglar i Västmanland 22: 61-74.
Andersson, M. 1993. Något om Skrattnåsens minskning. Pandion 9: 56-59.
Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 1990. Fågellivet i Lindesbergs sjöar. Länsstyrelsen i Örebro län. Stencil 1990: 10. 66 sid + bilagor.
Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 1994. Fåglar i Lindesbergs kommun 1984-1993. Frövi Fågelklubb. Meddelande nr 13. 1994.
Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 1995. Fåglar i Lindesbergs kommun 1994. Frövi Fågelklubb. Meddelande nr 14. 1995.
Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 1996. Fåglar i Lindesbergs kommun 1995. Frövi Fågelklubb. Meddelande nr 16. 1996.
Fredriksson, S. 1979. Skrattnåsen i Sverige. Vår Fågelvärld 38: 173-200.
Källander, H. 1996. Skrattnåsens *Larus Ridibundus* populationsutveckling i Sverige under de senaste 25 åren. Ornis Svecica 6: 5-16.
Risberg, L. Sveriges fåglar. 2:a upplagan. Sveriges Ornitologiska Förening. Stockholm.
Sjöstedt, E. 1947. Väringsbygdens. I: Rosenberg, E. & Curry-Lindahl, K. (red.). Natur i Närke. Svensk Natur. Stockholm.
Sjöstedt, E. 1958. Värings sjö med omnejd. I: Walldén, B. & Curry-Lindahl, K. (red.). Natur i Västmanland. Svensk Natur. Stockholm.
Sondell, J. 1996. Fåglar i Kvismaren - Vårinfo 11, 1996:3.
Svensson, S., Olsson, O. & Svensson, M. 1992. Förändringar i fågelfaunan. Naturvårdsverket, Rapport 4095.

Appendix.

Kända skrattnåselokaler i Lindesbergs kommun:

Albäcksån, Råsvalen	1985: 10 par
Björkasjön	1950: 50 par, 1976: 40 par, 1991: 10 par
Dammsjön, Björkhyttan	1976: 50 par, 1985: 2 par, 1988, 0 par
Dammsjön, Stråssa	1981-1985: 150 par, 1986: 0 par, 1990: ? par, 1991: 10 par, 1994: ? par, 1995: 20-30 par, 1996: 20 par (avbryts)
Dysjön	1956: ? par
Finnåkerssjön	1984: 4 par, 1985: 10 par, 1987: 5 par, 1988-1989: 0 par
Hultasjön	1950: 50 par, 1984-1985: 10 par
Hökasjön	1973: 180-200 par, 1976: 25 par, 1987: 250 par, 1989: 50 par (avbryts), 1990: 150 par (avbryts), 1991: 0 par, 1996: 10 par (avbryts)
Köttsjön	1976: 15 par, 1977: 175+75 par
Luntan	1976: 10 par, 1981: 1 par
Morskogasjön	1974: 50-75 par, 1984: 40 par, 1987: 10 par, 1989: 2 par, 1994: 5 par, 1996: 5 par (avbryts)

Norra Brunnsjön	1994: 1 par, 1996: 75-100 par påbörjade
Orrkilen, Sjömosjön	1956: ? par, 1989: 8 par
Råsvalen, norra delen	1996: ca 20 par (avbryts)
Spannarbodasjön	1976: 50 par
Stora Aspasjön	1976: 25 par, 1985: 2 par, 1986: 1 par
Stora Lindessjön, Näset	Första häckning 1930-talet, 1971: 1500 par, 1976-1989: 1000-1200 par, 1991: 920 par, 1992: ca 1000 par, 1993: ca 900 par, 1994: ca 700 par, 1995: ca 600 par, 1996: ca 30-40 par (avbryts)
Stripa, sligdammen	1984: 5 par, 1986: 2 par, 1987: 3 par
Sällingessjön-Känässjön	1976: 13 par
Sörbysjön	1981: 10-20 par, 1987: 15 par, 1989: 10 par (avbryts), 1995: 1-2 par, 1996: 3 par (avbryts)
Sörsjön	1987: 1 par, 1995: 5 par, 1996: 3 par
Unnasjön	1988: 15 par
Vedevåg, Bohrsån	1976: 100 par, 1994: 50 par, 1995: ca 100 par, 1996: 150 par
Vängsjön	1995: ca 15 par
Väringen, Gröna skär	1995: ? par
Väringen, Sotaren	1995: 3 par, 1996: 1 par
Väringen, Valfisken	1996: 12 par
Väringen, Ullersättersviken	Första häckning 1932: några par, 1947: ? par, 1976: 100 par (avbryts), 1981: 10 par
Österhammarssjön	1977: 40 par, 1978: 25 par, 1979: 100 par, 1980-1987: 50-100 par, 1988: 5 par, 1989: 0 par, 1995: 10 par, 1996: 0 par
Ötjärnen	1976: 40 par, 1979: 0 par

